

G. W. F. Hegel

RANI SPISI

»V. Masleša«, Sarajevo, 1982.

Herbert je Marcuse u *Hegelovoj ontologiji i teoriji povijesnosti* ukazao na Hegelov spis »Razlika Fichteovog i Schellingovog sistema« kao na ono mjesto na kojem se prvi put javljaju temeljna filozofska određenja Hegelove ontologije. Nesumnjivo je da se tu BITAK već određuje kao GIBLJIVOST i da se već tu počinje nadilaziti pozicija apstraktno suprotstavljenih entiteta. Trebalo bi, međutim, učiniti još jedan korak unazad i potražiti izvor i tlo dinamički strukturirane zbilje; treba se vratiti do ranih spisa (pisanih između 1793. i 1802. godine), do kritike religijske dogmatičnosti, tj. objektivne religije kao teologije. U kritici objektivne religije kao sistema dogmi neprihvatljivih za Um, u toj kritici jednostranih i neposredovanih određenja teologije — prebiva područje dinamički strukturirane zbilje, koja će, naravno u obogaćenom obliku, biti okosnicom cjelokupnog Hegelovog djela.

Korak unatrag »otkriva« Hegelova rana određenja razuma i uma kao indikativno oprečne kasnijim određenjima. Kategorije razuma i uma pojavljuju se u »Fragmentima o narodnoj religiji i hrišćanstvu« (1793) u kontekstu razlikovanja subjektivne i objektivne religije. (Subjektivna je religija osnova, ono vrijedno i živo u jednoj religiji, dok je objektivna — sistem od nekoliko postulata koji su na različite načine prisutni u svim religijama. Instrumenti subjektivne religije su fantazija, čula, srce i UM, i u svom idealnom obliku, u »Narodnoj religiji«, ovi elementi ljudskog odnošenja spram svijeta bivaju izmireni u idealnom skladu. Instrument objektivne religije je RAZUM, i on od religije čini te-

780 Izlog knjiga

ologiju. Ova, razumska religija, teologija, toliko je daleko od religije da joj, kako naizgled paradoksalno zaključuje Hegel, porijeklo može biti bilo gdje, pa i u samoj religiji.)

Um je dakle instrument subjektivne religije, a razum teologije (kao sustava razumskih odredbi). Razum je »sluga samoljublja«, »on umija da pronađe opravdanje za svaku strast; a um je ono analogni ljubavi: Jer, kao što 'ljubav sebe nalazi u drugima'..., tj. zaboravljajući sebe izlazi iz svoje egzistencije« (str. 22), tako i um kao »princip opštevažnih zakona« »sebe samog prepoznaje u svakom umnom biću kao sugrađanina jednog inteligibilnog svijeta« (str. 22).

Um se veže uz ono subjektivno, uz životno, uz »fantaziju, srce i dušu«. Za razliku od razuma koji »čini pametnijim, ali ne i boljim«, um je princip koji integrira ono istinsko, nepatvoreno ljudsko. Dakle, ne sustav racionalnih kategorija (teologije ili filozofije), već pokušaj da se različiti nivoi ljudskog odnošenja spram drugobivstovanja, objedinjeni umom, dovedu do sklada koji emancipira pojedinca.

Aspekt koji također ukazuje na različitost intencije mladog i starog Hegela sadržan je u kritici jevrejstva. U osnovi jevrejstva, prema Hegelu, nalazi se »pokornost nečemu stranom« (str. 226). Ta pokornost vjernike pretvara u gorde robove, naciji daje izgled monaškog reda, službu pretvara u ispravne ceremonije, a čovjeku ostavlja mogućnost da koristi svoju volju samo u slučaju kada njegova služba naiđe na otpor. Riječ je, zapravo, ako se skine omotač sadržajnog, o problemu autonomije, odnosno heteronomije morala, te o odnosu legaliteta i moraliteta. I dok će stari Hegel, pravnik, kritizirati subjektivnu poziciju Kantovog moraliteta, mladi će na subjektivnom i moralnom upravo inzistirati. Zrela Hegelova pozicija nalazi slobodu u podvrgavanju umnim zakonima (države); mladi Hegel odbacuje ropko podvrgavanje zakonima suprotstavljajući mu puninu moralnog života.

U opreci zakonodavstva i moraliteta Hegel promatra rađanje kršćanstva kao religije koja će se, bar u početku, suprotstaviti jevrejskom »pukom zakonodavstvu«. To suprotstavljanje započinje, a uglavnom i završava s ličnošću Isusa, koji dužnostima suprotstavlja vrline a

imoralnosti pozitiviteta ljubav, koji u religioznost svoje nacije pokušava unižeti moralnost. I dok su opisi Isusa u govoru o njegovu odnosu prema jevrejstvu bojani toplim bojama, kada se počinje govoriti o kršćanstvu i njegovu prerađanju u pozitivnu religiju, stvar se mijenja iz temelja. Pojedine stranice postaju sarkastično literarne. Na primjer, kada navodi da Krist ispašta grijeha čovječanstva, Hegel dodaje: »...kao da se već mnogi milioni nisu žrtvovali za manje ciljeve, sa smiješkom, bez krvavog znoja od straha, s radošću dajući svoj život za svog kralja, za svoju otadžbinu, za svoju dragu — kako bi tek rado takvi umrli za ljudski rod« (str. 62), ili kada se pita: »...koliko je Krista stajala pomoć koju je pružio bolesnicima — jedne riječi« (str. 60).

Poseban problem donosi »Najstariji program sistema njemačkog idealizma« iz 1796. ili 1797. godine. Interpretatori se ne slažu ni oko autora (Hegel, Hölderlin, Schelling) ni oko vremena pisanja tog teksta. Ovaj tekst donosi tri bitna momenta, od kojih je svaki u opreci s kasnijim Hegelovim mišljenjem.

Prije svega, u potpunoj suprotnosti s kasnijim mišljenjem Hegela, ovdje se tvrdi da nema ideje o državi isto kao što nema ni ideje o mašini. Država je dakle nešto mehaničko, a ideja se tiče samo područja slobode. U *Filozofiji prava* će Hegel, kao što znamo, započeti govor o državi sudom: »Država je zbiljnost običajne ideje.« Drugo, najveći argument za one koji tekst ne pripisuju Hegelu jest shvaćanje ljepote. Naime, ovaj tekst shvaća ljepotu kao ideju »koja sve ujedinjava« (str. 178). Estetski se akt ovdje smatra najvišim aktom uma, jer su u ljepoti, i to samo u ljepoti, istina i dobro ujedinjeni. Teza, ovdje prisutna, da je filozofija duha zapravo estetska filozofija, doista bi prije mogla biti pripisana Hölderlinu ili Schellingu. Treća stvar koja je bitna i indikativna jest shvaćanje religije i njene sprege s umom. Tekst govori o mitologiji koja mora biti u službi ideja, a mitologiji *uma*. Autor smatra ideje neinteresantnima za narod ukoliko nisu mitološki obrađene. Isto tako, ukoliko mitologija nije umna, »mora je se filozof stidjeti« (str. 178). Odnos rezultira time što prosvijećeni i neprosvijećeni pružaju ruke jedan drugom; mitologija postaje filozofska, narod uman,

Izlog knjiga 781

a filozofija mitološka. (Zanimljivo je uporediti strukturu ove teze s Marxovim izvodima o odnosu filozofije i proletarijata.)

Hans-Peter Waldrich u knjizi *Der Staat*, slažući teorije o državi u pretince svog (u)rednog pristupa, dodjeljuje Hegelu vodeću poziciju konzervativno-etatiističkih teorija države. Skupa s Lorencom fon Steinom i Spenglerom, i Hegel, po Waldrichu, spada u one teoretičare koji, stavljajući državu nasuprot društva, naglašavaju nužnost moći države poradi njene (u)redovne funkcije. Ako ova ocjena ne pogada sve aspekte Hegelovog određenja države — pojam države starog Hegela, ona u potpunosti pogada određenja države u ranim spisima.

Naime, shvaćanje države u ranim spisima uveliko je opterećeno historijskom situacijom. Nužnost ujedinjenja pruskim državama rezultirala je u Hegelovoj misli isticanjem značaja jake države i vlasti. Zbog toga konstituiranje države i vlasti Hegel smatra bitnim, dok oblik i unutarnje proturječnosti smatra sporednim i za egzistenciju države nevažnim momentima. Tako je bitno jedinstvo države — jedinstvo državne sile; državu državom čini povezanost mnoštva ljudi poradi obrane svojine, a klasne razlike, organizacija vlasti (izbor ili nasljeđivanje), spadaju u sferu slučaja.

Rani spisi pokazuju nesumnjivu historijsku uvjetovanost u shvaćanju države. No treba naglasiti da Hegel ni ovdje, unatoč etatiističkim konotacijama shvaćanja države, ne ostaje na tim pozicijama. Kritizirajući tako teoretičare koji cjelokupnost odnosa i djelatnosti u jednoj državi podređuju vlasti, Hegel ukazuje na to da postoje područja (kao npr. u pravosuđu i upravi) u kojima odlučivanje može preuzeti svaki grad, selo i svaka zajednica. Za njega je neprihvatljiva ideja da je država »mašina sa samo jednom oprugom«, i to ne samo zato što se tu negiraju elementarne ljudske slobode. Hegel ukazuje i na nefunkcionalnost takvih tvorevina (veća administracija, povećanje troškova, poreza itd.). Takva tvorevina, koja ne ukazuje povjerenje svojim podanicima, ne može, zaključuje Hegel, od tih podanika ni očekivati povjerenje.

Korist objavljivanja ranih spisa (neobjavljenih manuskripata, bilježaka, nacrti) može katkad biti višestruk. Pri-

je svega, dobiju se ishodišne odrednice autorova mišljenja, tj. razotkriva se tlo iz kojeg će izrasti kasnija, uglavnom različita, čak i dijametralno suprotna autorova... misao. Drugo, zrela će misao svojom sažetošću dovesti u nedoumicu interpretatore, pa će se autoru spočitavati čak i nakane razumijevanja, odsustvo sluha za određene probleme... Rani spisi mogu pokazati širinu interesa i, ako ne apsolvirati, onda bar postavljati i uvidanjem problema mogu demantirati prigovore onih interpretatora kojima je potrebna eksplicitna riječ. I, naravno, naročito su dobrodošli oni spisi koji svojom autentičnošću (neovisno o kontekstu cjelokupnog djela) zavrijede objavljivanje.

Sva tri navedena momenta odnose se na *Rane spise* Georga Wilhelma Friedricha Hegela, na ukorićenje tekstova pisanih između 1793. i 1802. godine, a sada prevedenih u ediciji *Logos*.

Sead Alić